

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 10 Sayı: 50 Volume: 10 Issue: 50

Haziran 2017 June 2017

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

KÖKŞETAV YÖRESİ KEÇE ÇADIRLARI (KİYİZ ÜYLER) FELT TENTS (KİYİZ ÜYLER) IN KOKSETAV REGION

Nurbolat SEMBİ*
Nezih TATLICAN**

Öz

Orta Asya coğrafyasının zorlu iklim şartları, bölgede yaşayan Türkleri yerleşik tarım ekonomisinin yanı sıra hayvancılık ekonomisine yönlendirmiştir. Türk boyları hayvancılık ekonomisine bağlı olarak geçimlerini sürdürmüş ve kendilerine hareket imkânı tanıyan, zorlu iklim şartlarına karşı koruma sağlayan çadırları mesken edinmiştir. Kubbelemler, yuvarlak kümbetlerin, sayvanların ve daha birçok mimari ve süsleme unsurunun ilham kaynağı olan çadırlar araştırma sahamız olan Kazakistan'ın Kökşetav kentinde keçeden yapılmış ve bu çadırlar "kiyiz üy" olarak adlandırılmıştır.

Yörede yaşayan insanların sosyal konumlarına, ekonomik seviyelerine, medenî hallerine ve iklim koşullarına göre çeşitlenen kiyiz üyeler, yine yöre insanının mimarî anlayışı, gelenek ve görenekleri ile yaşam tarzını yansıtan kültürel bir miras olarak karşımıza çıkmıştır. Geçmişten günümüze aktarılan bu miras; ana parçaları, çeşitleri, kurulumu ve toplanması, iç yapı özellikleri ve kendi etrafında şekillenen inanışlar ve uygulamalarla büyük bir zenginlik arz etmiştir. Yerleşik hayata geçiş sürecinin hız kazanması sonucu kiyiz üyelerin gündelik hayattan silindiği dikkate alındığında bu zenginliğin ortaya konulması ve gelecek nesillere aktarılmasının önemi kendiliğinden anlaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kökşetav, Konargöçer, Çadır, Kiyiz Üy.

Abstract

The difficult climate conditions of Middle Asia geography have directed the Turks who live in this region, livestock economy as well as settled agriculture economy. The Turkish tribes provide for connected to livestock economy have dwelled in tents which enable movement possibility and for keeping themselves to the difficult climate conditions. The tents which are the inspiration source of domes, round cupolas, baldachins and so many architectural and adornment facts are made out of felt in our search field "Köksetav city in Kazakhstan" and these tents are entitled "kiyiz üy".

Varied to concerning with social standing, economic grade, marital status kiyiz üys are also the cultural heritage which reflect of the architectural intellection, traditions and customs and life style the people live in mentioned region. This heritage which interchanging from the past to the future displays a big wealth according to its own basic parts, variations, installation and gathering, internal structure features and believes and implementation become its own circle. When it is considered that the kiyiz üys disappeared from the daily life after the increasing process of changing to settled life, the importance of putting forth this richness and transferring it to future generations will be understood easily.

Keywords: Kökşetav, Nomad, Tent, Kiyiz Üy.

GİRİŞ

Kazakistan'ın en eski toprakları büyük çaplı toplumsal hareketlerin (askerî ve politik baskılar, boylar arası çatışma vb.) arenası olmuş, yaşanan olaylar ülkenin kültürel ve ekonomik yapısında derin izler bırakmıştır. Fars şahlarının, Ahenmenitlerin, İskender'in ordularının baskınları, Hunlar'ın göçleri, Arapların kazandığı savaşlar, Moğol baskını, Timurlen'ın yaptığı savaşlar, Cungarların talan baskınları, bitmek bilmeyen boylar arası çatışmalar, bölge insanının devamlı göç etmesine, devletlerin hızlı biçimde oluşup yıkılmalarına yol açmıştır. Ancak bu tür yıkıcı olaylara ve bozkırı silip süpüren doğal afetlere rağmen Kazak halkı, sahip olduğu kültürel değerleri yeni oluşan kültürel değerler ile harmanlamayı başarmış ve günümüze dek ulaşan yeni ve eşsiz bir kültür dünyası yaratmıştır (Tülbasiyeva, 2004: 1). Geçmişten günümüze taşınan bu yeni ve eşsiz kültür dünyasının temel dinamiklerinden bir tanesi de, hayvancılık ekonomisine dayalı konargöçer yaşam tarzını benimsemiş kimi Kazak Türklerinin barınma ihtiyacına cevap veren "çadır"lar olmuştur. Hızlı biçimde kurulup kaldırılması, yazın sıcağı, kışın ise soğuğu belirgin biçimde engellemesi, taşınma esnasında mühim bir ağırlık arz etmemesi, kişileri daha hareketli kılması, yapımlarının ucuz olması, kolay temizlenebilmesi ve insanlara, daha iyi anlaşabildiği kimselere komşuluk edebilme fırsatı tanınması gibi nedenlerden ötürü çadır; konargöçer Kazak Türkleri arasında en çok tercih edilen barınak tipi olarak ön plana çıkmaktadır. "Атамыз - Алаш, керегеміз - ағаш" (Atamız alaş keregemiz ağaç), "Киіз туырлықты, ағаш уықты қазақпыз" (Keçe tuvırlıqlı, ağaç uvıqlı Kazağız)

* Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Eğitimi ABD Doktora Programı Öğrencisi.

** Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Halk Bilimi Bilim Dalı.

(Kenceahmetulı, 2006: 14) şeklindeki kalıp ifadeler, konargöçer Kazak Türklerinin toplum hayatında, çadırın kültürel değerini ortaya koymasından sadece küçük bir örnektir.

Çadır kelimesinin etimolojisine ilişkin farklı görüşler ortaya konmuştur. Nebi Bozkurt, Türkçenin çeşitli lehçelerinde çatur, çatır, çadır, çadır gibi şekillerde karşılaşılan bu kelimenin etimolojisi noktasında iki tezin ileri sürüldüğünü belirtir. İlk teze göre çadır kelimesinin Türkçeye, Orta Farsça çatur (örtü) kelimesinden geçtiği ve bu kelimenin de Eski Türkçe çat- (birleştirmek, birbirine tutturmak) fiil kökünden türemiş olabileceği, diğer teze göre ise kelimenin aslının Farsçaya çetr şeklinde geçen Sanskritçe çattra (şemsiye, gölgelik) olduğu görüşü savunulmaktadır (Bozkurt, 1993: 158). Andreas Tietze, Gerard Clauson'un çadır kelimesini Sanskritçe çattra (güneş şemsiyesi) kelimesine dayandırdığını aktarır fakat bu kelimenin eski Türkçeden Eski Osmanlıcaya hangi yolla geldiğinin net biçimde ortaya koyulamayacağını belirtir (Tietze, 2002: 462). Bahaeddin Ögel ise çadır kelimesinin, Semerkant ve dolaylarında oturan Soğdlar aracılığıyla ya da X. yüzyıllarda Tacikler ve Tacikçe etkisiyle Türkçeye katılmış olması ihtimali üzerinde durur (Ögel, 2000: 309). Zenkler dışındaki sözlükler çadır kelimesini Farsça çetir veya çedar'dan getirmiş olmakla birlikte bu kelime yapı ve anlam bakımından çatmak fiilinden gelmiş olmalıdır (Onuk, 2005: 13). Tuncer Gülensoy da kelimenin Farsça kökenle ilişkilendirilmesine karşı çıkmakta ve çatmak fiilinden türetildiğini düşünmektedir (Gülensoy, 2011: 88).

Çadır türlerinin çeşitliliği ve geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türk topluluklarının her birinin farklı dilsel özelliklere sahip olması, çadır kelimesini karşılayan birçok farklı adın oluşmasına sebep olmuştur (Şahin, 2016: 28). Celal Esad Arseven'in belirttiği üzere çum, kapa, keregü, yurt, otav, kibitka, ev, üy, oba, otak, gereke, çerge, çadır, çatır, çetir gibi kullanımlar (Akçay, 1993: 8) Türk dünyasında çadır kelimesinin farklı adlandırmalarının ne denli zengin olduğuna işaret etmektedir.

Araştırma sahası olarak belirlenen Kazakistan'ın Kökşetav şehrinde çadırlar keçeden yapılmakta ve bu çadırlar *keçe ev/kiyiz üy* diye adlandırılmaktadır. Kiyiz üyler; ana parçaları, çeşitleri, kurulumu ve toplanması, iç yapı özellikleri, inanışlar ve uygulamalar açısından önemi ile tüm Kazakistan'da olduğu gibi araştırma sahamız olan Kökşetav'da da zengin bir kültürel miras ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

I. Kiyiz Üyü Oluşturan Ana Parçalar

Kiyiz üy; ağaç, keçe ve bağlar olmak üzere üç ana parçadan yapılmaktadır.

I.I. Kiyiz Üyün Yapımında Kullanılan Ağaç Parçalar

Kerege

Kiyiz üyün yayılıp toplanmasını sağlayan, ağ örgü şeklinde olan ve (tal) söğüt ağacından yapılan bir nevi duvardır. Kerege yapımında söğüt ağacının kullanılması, bu ağacın diğer ağaç türlerine göre daha esnek olmasından kaynaklanır. Söğüt ağacı kışın kesildikten sonra kabukları soyulur ve kabukları soyulan ağaç kurutulur. Bu ağaç, kurutulduktan sonra hayvan tezeğinin yakılmasıyla oluşan küle (mor) batırılır ve böylece ağacın yumuşaması sağlanır. Bu ağaç daha sonra "tez" denilen ağaç makinesi ile düzeltilir. Böylece kerege yapılmış olur.

Keregenin birbirine geçtiği bağlantı noktalarındaki her bir delik kayışlar aracılığıyla birbirine geçirilir ve bu kayış "keregenin kökü" olarak adlandırılır. Bu kayışlar, suya konularak yumuşatılan deve derisinden yapılır. Kuruduktan sonra oldukça sert hale gelen deve derisi, kiyiz üyü olumsuz hava şartlarından, farelerden ve zararlı böceklerden korumak için bilhassa tercih edilir.

Keregeler "V" ve "Λ" şeklinde yapılmaktadır. "V" şeklinde olan üst taraf "uvık"a bağlanır ve "Λ" şeklinde olan alt taraf ise yere temas eder. Keregenin "V" ve "Λ" şeklinde olması gerekmektedir. Ancak bu şekilde keregenin rahat bir biçimde toplanıp katlanması mümkün olabilir.

Kerege topraktan elde edilen "cosa" şeklinde adlandırılan boya ile boyanır. Bu boya keregeyi zaman geçtikçe görülmesi mümkün olan çürümelerden korur ve keregenin ömrünü uzatır. Cosa aynı zamanda kokusu sayesinde böcekleri çadırdan uzak tutar. Boyama işlemi bittikten sonra keregenin üst ve alt tarafları "ıru" denilen nakışlarla süslenebilir.

Keregelerin her biri 2-3 metre uzunluktadır. Çadırın genişleyebilmesi kerege sayısının artırılmasıyla doğru orantılıdır.

Kiyiz üyün duvarı olarak nitelenen kerege, pek çok kalıp ifade içerisinde de kullanılmaktadır. "Keregen geniş olsun" ifadesi kiyiz üyün bereketli olması ve misafirin fazla olmasına ilişkin bir alkıştır. Kendisinden herhangi bir istekte bulunulan kişi, o isteği yerine getirmek istemiyorsa "Keregesini itine bağlasın" diyerek isteği reddeder. "Keregesini kerteceğim" ifadesi, karşı tarafa meydan okuma ve karşı tarafın aile birliğine tehdit oluşturma anlamı taşır (Kamalaşulı, 2006: 29, 30).

Uvık

Şaşıracak ile keregeyi birbirine bağlayan, kerege gibi söğüt ağacından yapılan, yaklaşık iki metre uzunluğundaki parçadır. Bu parçanın yapımını "Kazak Türkleri" adlı çalışmasında Zeyneş İsmail şu ifadelerle aktarır: "Uvığın büyük bölümü düz, alt kısmı eğri, ucu sivri olur. Alt kısmı tezgâhta şekillendirilir ve bükülen kısım yontularak nakışlanır. Bu kısmın en alt ucu burguyla delinip delikten ince bir ip ile

geçirilir ve bu ip bağ olarak kullanılır. Böylece uviğin sivri ucu tepedeki şaşırağın oyuklarına sokulur ve bükülmüş olan alt kısmı keregenin "V" biçimindeki başına bağlanır. Uviq bu şekilde şaşıraq ile keregeyi birbirine bağlayıp dik durmasını sağlamış olur" (İsmail, 2002: 400). Söğüt ağacı bükülmeye elverişli yapısı ve diğer ağaçlara göre hafif olması sebebiyle uvik yapımında öncelikli tercih olmuştur.

Uvik sayısı, kerege sayısına bağlı olarak artar. Uvikların sayısı çadırın büyüklüğüne göre 60-160 arasında değişir.

Şaşırak

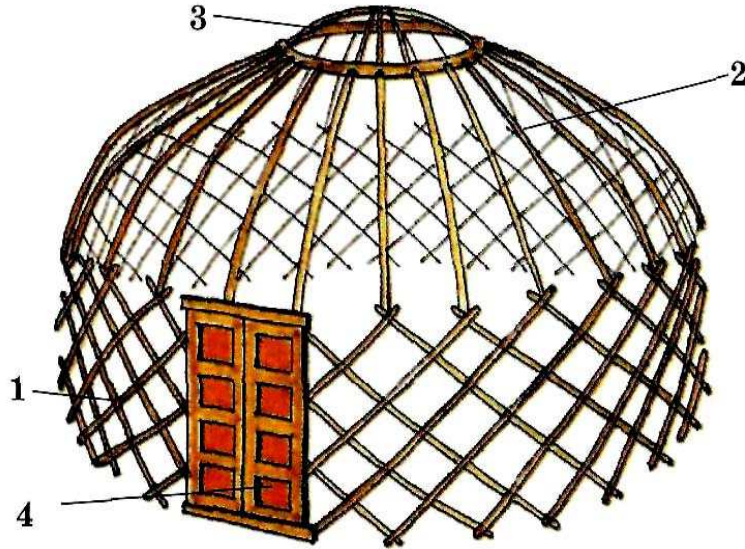
Kiyiz üyün kubbe şeklindeki tavanını tutan, daire şeklindeki kısımdır. Uvikları çadırın üst kısmında bir araya getiren şaşırağın gözleri vardır ve bu gözler, uvıkların şaşırağa bağlanmasını sağlar. Küçük bir çadırda 60 kadar olan gözlerin sayısı arttırıldıkça çadır genişler. Yörede şaşıraklar kayın ağacından yapılır.

Şaşırağın yapımı büyük bir ustalık gerektirmektedir. Şaşırağın yapımına, "Anayurttan Anadolu'ya" adlı çalışmasında Halife Altay şu cümlelerle yer verir: "Şaşıgraka yarayacak bilek kalınlığındaki iki üç kulaç boyundaki kayın ağacı kesilerek yaş halinde eğilmek sureti ile yarım çember biçimine getirilip kurutulur, iyice kuruduktan sonra iki tane yarım çember çatılarak bütün bir çember haline getirilir ve kayın ağacından yapılmış çivilerle tutturulur, sonra belirli aralıklarla sıra ile dört köşeli delikler "kaşav" adı verilen özel bir bıçakla açılır ve bir de şaşıgrakın üste bakan tarafına kavis biçiminde dört veya altı tane çubuk sabit olarak yerleştirilir, buna "küldireviş" denir. Bu küldireviş kiyiz üyin tepesinin şeklinin kubbe biçiminde olmasına yaramakla beraber üstten örtülecek olan "tündik" adı verilen kare şeklindeki keçe parçasının ayarlanmasını sağlar." (Altay, 1981: 72). Yapımı tamamlandıktan sonra şaşırak, koçboynuzu şeklinde nakışlarla süslenebilir.

Ailenin, soyun ve bereketin devam edip etmemesine ilişkin dualar ve beddualar Kazak Türkleri arasında şaşırakla ilişkilendirilerek sıkça kullanılmaktadır. "Şaşırağın yüksek olsun" ifadesi ile Kazak Türkleri, yeni doğan çocuklara uzun ömür temennisinde bulunurlar. "Falancanın evladı falan şaşırak olmuş" ifadesi kişinin, çevresinin ve akrabalarının çokluğuna işaret eder. "Şaşırağın sallanmasın" cümlesi ise aile birliğinin sürekli olmasına ilişkin bir dua olarak karşımıza çıkar (Uygur, 1999: 610). Kökçetav yöresinde yaşayan Kazak Türkleri arasında da şaşırağa ilişkin bu tarz ifadeler bulunmaktadır. Özellikle "Şaşırağın ortasına düş" şeklindeki beddua sıkça rastlanılan kalıp bir ifadedir.

Sıkırlavuk

Kiyiz üyün kapısı ağaç ve keçe olmak üzere iki kısımdan oluşur. Ağaç kapı çadırın iç kısmında kalırken, keçeden yapılan kapı dış kapı özelliği taşır. Çadırın ağaç kapısı (sıkırlavuk) yapılırken çam ağacı tercih edilir. Çünkü üstü temizlendiğinde çam ağacı diğer ağaçlara göre daha pürüzsüz olur ve bu özelliği ile üzerine nakış işlenmesi mümkün olur.

(Kiyiz Üyün Yapımında Kullanılan Ağaç Parçalar: 1. Kerege 2. Uvik 3. Tündik 4. Sıkırlavuk)

I.II. Kiyiz Üyün Yapımında Kullanılan Keçe Parçalar

Tuvırlık

Kiyiz üyün yan duvarları olan keregeyi örten, genelde beyaz renkli olan, kimi zaman ise kırmızı koyunların yünü kullanılarak elde edilen keçeye "tuvırlık" denilmektedir. Tuvırlık, uviğin alt ucundan başlayarak yere kadar uzanmaktadır. Kiyiz üylerde genellikle dört tuvırlık kullanılır. Sıcak havalarda

tuvırlığın alt kısmı kaldırılarak kiyiz üyün serinlemesi sağlanır. Tuvırlık soğuk hava ve yağmuru geçirmeyecek kadar sert bir keçedir.

Üzik

Kiyiz üyün iskeletini şaşırağın başlayarak uvıkların alt kısmına kadar örten keçedir. Kırkılan kuzu yünleri iyice yıkandıktan sonra tek tek ütülür ve "tulak" adı verilen hayvan derisi üzerine konur. Daha sonra iki ince değnekle kuzu yünleri burulur. Burulan kuzu yünleri şiy üzerine yayılır ve sıcak suda birkaç saat bekletildikten sonra halatlarla çekilir. Üzik böylece yapılmış olur.

Bu keçenin üst kısmı, şaşırağın şekline uygun olarak daralır. Alt kısım ise uvığın şekline uygun olarak genişler. Üzik, uvığın üzerini tam olarak kaplayacak şekilde yapılır.

Tündik

Şaşırağın üzerini örten dört kenarlı keçedir. Tuvırlık gibi tündik de ağırlıklı olarak beyaz keçeden yapılmaktadır.

Güneşli ve sıcak bir havada tündik, şaşırağın üzerini tamamen örtecek hale getirilir. Yağmurlu havalarda ve herhangi bir böceğin kiyiz üye girmesini engellemek için gece saatlerinde tündik yine tamamen kapatılır. Kiyiz üyün içerisindeki dumanın çıkabilmesi için ise tündik açılır.

Tündik, Kökşetav halkı arasında, iyi dilekte bulunma ve aile birliğinin dağılması noktasındaki anlam üretimi ile de karşımıza çıkabilmektedir. Tündüğün dumanlı olsun" ifadesi evin bereketli olmasına yönelik bir alkış iken kiyiz üyde yaşayanların ölümü, "Tündüğü açılmadı" şeklinde, simgesel bir dille aktarılır.

Kiyiz Esik (Keçe Kapı)

Kiyiz üyün keçe kapısı, özel olarak dokunan şiyin biçilip keçe ile kaplanması ile elde edilir. Tuvırlık ile keregenin arasında yer alan şiy, bir kamış türüdür ve sulak alanlarda sık bulunur. Keçe kapının yapımında şiyin kullanılması çadıra böcek, kertenkele ve yılan gibi hayvanların girmesini de engeller. Şiy dokunup tamamlanınca iki kenar boyundaki fazlalıklar kesilerek düzeltilir. Şiyin dış kenarları ince keçe ile kaplanır. (İsmail, 2002: 403). Sıcak günlerde keçe kapı, mañdayşaya (ağaç kapının üst kısmı) kadar dürülür.

I.III. Kiyiz Üyün Yapımında Kullanılan Bağlar

Baskur

Keregenin baş kısımlarının, tuvırlığı delmesini engellemek için kullanılan halattır. Tuvırlığın delinmesini önlemek gibi önemli fonksiyonu olan baskur aynı zamanda çeşitli nakışlarla işlenerek çadıra estetik bir zarafet kazandırır.

Baş Arkan

Çadırın asıl halatı olarak kabul edilir. Bu halat koptuğu takdirde şaşırağ yere düşer. Bu nedenle inek derisi veya at kılı kullanılarak bu halat yapılır. Kapının yan tarafına bağlanan baş arkan, keregeyi bir uçtan diğer uca dolanarak kapının diğer tarafına bağlanır.

Beldev

Koyun yününe at kılı karıştırılarak elde edilen, bir ucu bosağanın bir kenarına diğer ucu çadır boyunca dolanarak bosağanın diğer ucuna bağlanan halattır. Beldev de tıpkı jelibav gibi rüzgârlı günlerde kullanılır. Beldev, rüzgârın tuvırlığı dalgalandırmasını engeller.

Jelibav

İplerle örülen, çeşitli motiflerle süslenen saçaklı urgandır. Havanın sakin olduğu günlerde keregenin baş kısmına bağlanır. Jelibav, rüzgârlı günlerde çadırın merkezine konulan ağır bir taşın altına koyulur ve aşağı doğru çekilerek çadırın sallanması engellenir. Jelibavın çadırın ortasında bulunan kazığa bağlanması yine çadırın sallanmasını engelleyen bir başka yöntemdir.

Şalma

Uvıkların eğri olan yerlerinden geçirilen ve böylece uvıkların yıkılmasını engelleyen halatlardır. Şalma, ip ile yapılabileceği gibi koyun yününe at kılı karıştırılarak da elde edilebilir.

Taņış

İki keregenin daha sıkı biçimde birbirine bağlanmasını sağlar. Taņış bağı üzerine çeşitli nakışlar işlenme suretiyle estetik bir form kazanır. Taņış bağını çeşitli nakışlarla işleyenler genelde zengin insanlar iken, fakir insanlar koyun yününe at kılı ekleyerek taņış yaparlar. İşlensin ya da işlenmesin taņış, keregeleri birbirine bağlayarak çadırı sağlamlaştırır.

Tuvırlık bağ

Tuvırlığın iki ya da üç noktasından kerege başına bağlanan halattır. Bu halat, ip ile örülmesi ve koyun yününe at kılı karıştırılarak elde edilmesi yönüyle şalma ile aynı özellikleri taşır. Tuvırlığın çadırın keregesine daha sıkı tutunmasını sağlar. Tuvırlık ile kerege arasında kalmasından ötürü bu bağın işlenmesine önem verilmez.

Üzik bağ

Üziğin iki ya da üç noktasından keregenin bağı olan taņışa bağlanan halattır. Bu bağ da ip ile örülerek ya da koyun yününe at kılı karıştırılarak elde edilir.

II. Kiyiz Üyün Kurulumu ve Toplanması

Kiyiz üyün kurulabilmesi için "yişiler" e (çadır ustaları) düşen ilk sorumluluk düz bir alan belirlemek ve sonrasında iskeleti oluşturacak olan ağacı belirlemek olmuştur. Kısmen kayın ağacından yararlanılsa da kiyiz üyün kurulabilmesi için kurtların yaşamasına imkân tanımayan, kolay çürümeyen ve kurutulduktan sonra sağlamlığı ile ön plana çıkan söğüt ağacı tercih edilmektedir. Kiyiz üyün iskeletini oluşturan bu ağaç, altı ay ile bir sene arasında gölgelik yerlerde kurutulur ve kerege başta olmak üzere ağaç parçalarının yapımında kullanılır.

Kiyiz üyün kurulması için öncelikle keregeler dik konuma getirilir ve keregelerin birbirine geçmesine imkân tanıyan "sağanak"lar, tañgış yardımı ile bir diğerine tutturulur. Tañgış kapının sövesinin üstteki iki köşesine geçirilerek kapı sövesi ile keregeler arasındaki bağ tamamlanmış olur ve iskelet genel hatlarıyla sağlamlaştırılır. Bu işlemi bir bosağa (kapının yan kısmı) dan diğer bosağaya kadar başkurun çekilmesi takip eder. Daha sonra daire şeklindeki keregelerin ortasına geçen bir ya da iki kişi şańırağı kaldırmak için "bakan" adı verilen uzun, kalın ve kayın ağacından yapılan sıyrığı dik konuma getirir. Şańırağın iki tarafı jelbağ ile sağlamlaştırılır ve rüzgarlı havalarda şańırağın dengesinin bozulması engellenmiş olur. Daha sonra uvıgın kalamı şańırağa girer ve uvıgın diğer ucu keregenin üst kısmındaki çatallı yere geçirilerek kiyiz üyün iskeleti tamamlanmış olur. Uvıkların keregeler ile bağlantısı sağlam olmadığı takdirde yağmurlu ve rüzgârlı havalarda uvıklar kereden ayrılır ve kiyiz üy çökebilir. Uvık ile keregeyi birbirine bağlayan uvık bağın kullanımı ile iskeletin sağlamlığı arttırılır. İskelet tamamlandıktan sonra tuvrılık, üzük, tündük ve kiyiz esik gibi keçeler iskeletin üzerine örtülür. Bu keçeler içerisinde en son örtülen ise tündüktür. Keçelerin iskeletin üzerine örtülmesini koyun yününe at kılı karıştırılarak elde edilen ve kiyiz üyün kemeri olarak nitelendirilmesi mümkün olan beldevin kullanımı takip eder. Çadırı bir baştan diğer başa saran beldev, tuvrıldık eteğinin rüzgârlı havalarda dalgalanmasına engel olur. Bundan sonra ağaç kapının dışarısından örtülen keçe kapı örtülür. Keçe kapının bağını da şańırağın içerisine geçirerek kapının üst kısmı mańdayşadan bağlanır. Keçe kapı gece ve soğuk günleri dışında katlanarak çadırın mańdayşasının üzerinde durur, çoğunlukla kapatılmaz. Böylece kiyiz üy kurulmuş olur. Kazakistan'ın genelinde olduğu gibi Kökşetav'da da kiyiz üyün kurulmasına "tigü" denir.

Kiyiz üyün toplanması, kurulumuna göre çok daha kolaydır ve bu işlem yaklaşık yarım saat içerisinde biter. Kiyiz üyün kurulumunda en son bağlanan beldevin çözülmesiyle kiyiz üyün toplanmasına başlanır. Daha sonra tuvrılık, üzük, tündük ve kiyiz esik gibi keçeler kiyiz üyden çıkarılır. Daha sonra şańırağın "küldireviş" i ile keregeler arasında bağlantı kuran uvıklar yerlerinden çıkarılır. Uvık sayısı azalınca bir kişi çadırın merkezine gelerek bakan yardımıyla şańırağı indirir. Son olarak keregeler toplanır ve ev içerisindeki sandık ve diğer eşyaların da arabaya yüklenmesi ile kiyiz üyün toplanması işi bitirilir.

Kiyiz üyler genellikle ekim ayı içerisinde toplanır ve ardından Kökşetav'da yaşayan Kazak Türklerinin bir kısmı "tam" adı verilen, ağaç veya kerpiçten yapılan evlerinde kış mevsimini geçirmeye koyulur. Kiyiz üyün toplanmasına "cıgu" denilmektedir.

(Bakan ile şańırağın yükseltilmesi)

(Şaınarak ile keregelerin birbirine bağlanması uvıkların vasıtasıyla mümkün olur.)

III. Kiyiz Üyün Çeşitleri

Kiyiz üyeler; insanların sosyal konumları, ekonomik seviyeleri, medenî halleri ve kurulduğu alanın iklim özellikleri doğrultusunda çeşitlilik göstermekte ve bu çeşitlilik Kökşetav'da büyük bir zenginlik arz etmektedir. Kökşetav'da kullanılan kiyiz üyeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Akorda

Kazak Türklerinde sekiz, on iki ve daha fazla kerededen oluşabilen akorda, Kökşetav'da ağırlıklı olarak on iki kerededen yapılmaktadır. Devlet yönetiminde söz sahibi olanların ve zengin kişilerin oturduğu akordanın iskeleti ile iskeleti örten keçeler farklı nakışlarla süslenmektedir.

Ak üy

Altı kerededen oluşan kiyiz üyledir. Bu kiyiz üyeler orta gelirli ailelerin oturduğu yapılardır. Süslemeler akordaya nazaran daha azdır. Bu kiyiz üy, beyaz renk elde edebilmek için kireç katılarak basılan "akböz" keçenin kullanımından ötürü "ak üy" olarak adlandırılmıştır (www.forumtutkunuz.net).

Ak üy aynı zamanda ölen kişi için dikilen çadıra verilen addır. Ölü gömülmeden önce bu çadırın sağ tarafına yatırılır. Ölü defnedildikten sonra ak üy içerisinde kırk adet çıra yedi gün boyunca yakılır. Çıraların yakılması kanaatimizce ata ruhunun, kendi ailesini ziyaret ettiğine yönelik inancın yansımasıdır. Çıraların yakılması ile adeta ata ruhuna evde insanların yaşadığına ve soyun devam ettiğine yönelik güvence verilmektedir.

Otav

Yeni evlenen çiftler için kurulan, süsleme açısından zengin, beyaz renkli keçe ile örtülen kiyiz üyledir. Beyaz rengin saflık, temizlik ve iffet simgesi olduğu(Çoruhlu, 2010: 211) dikkate alındığında otavın neden beyaz renkli keçe ile örtüldüğü kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Otavlar altı kerededen daha az olmaz. Otavın şaınarağını yükseltme görevini yaşlı bir kimsenin üstlenmesine dikkat edilir. Otav kurulduktan sonra damadın babası, kendi hayvanlarından bir bölümünü yeni kurulan aileye verir. Bu yardıma "eñşi" denilmektedir.

Laşık üy/Kara laşık

Fakir insanların oturduğu, dört kerededen oluşan kiyiz üyledir. Kiyiz üyü örten keçeler, tütünün sinmesi neticesinde siyahlaşır ve maddi imkânsızlıklardan ötürü değiştirilemezler. Kiyiz üyün içi siyaha döndüğü için bu kiyiz üylere "kara laşık" denilmektedir. Ayrıca kara laşıkların keçelerinde sıklıkla yama izlerine rastlanır.

Şoşaytpa

Göç sırasında kısa süre kalınacak bir yerde uvık kullanılmayan fakat keregeler kurulup örtüleri ortadan bir sılıkla sivriltilecek yapılmış olan kiyiz üydür. Örtülerin sılıkla sivriltilmesi nedeniyle bu kiyiz üy "şoşaytpa" (sivriltme) adını almıştır (Altay, 1981: 84). Şoşaytpa, kara laşık gibi fakir insanların oturduğu kiyiz üyledir.

İyt Arka

"İt sırtı" anlamına gelen bu kiyiz üy, iki kerededen yapıldığı için ancak iki kişinin kalmasına imkân sağlar (Altay, 1981: 84). Fakir insanların kaldığı bu yapılar, kısa bir süre kalmak için de kurulabilmektedir.

Kos

Özellikle Kazakistan tarihinde önemli bir yere sahip olan Ablay Han tarafından savaşlarda kullanılmış olan ve bu nedenle "Ablay'ın kara kusu" olarak kutsallık atfedilen bu kiyiz üyler (Altay, 1981: 85) özellikle çobanlar tarafından kullanılmaktadır. Kurulumundaki ve taşınmasındaki kolaylık ile küçük yapısı gereği çabuk ısınan koslar, bu özellikleri ile bilhassa kış mevsiminde öncelikli tercih olmuştur. Kosun kenarları hayvan gübresi ve toprakla örtülerek kosun içerisindeki sıcaklık korunmaya çalışılır.

Çobanlar tarafından kullanılan kos, aynı zamanda zengin insanlar tarafından da kullanılmaktadır. Mutfak araç-gereçleri ile yiyecek ve içeceğin bir kısmı koslarda saklanır.

IV. Kiyiz Üyün İç Düzeni

Kiyiz üyler, barınma ihtiyacının basit bir biçimde karşılandığı mekânlar olarak değil, kurulumundan iç düzenine kadar belirli bir kültürel sürekliliğin dışavurumu olarak değerlendirilmelidir. Bu kültürel süreklilik, toplumdaki hiyerarşik düzeni yansıtan çadır içi oturma düzeni başta olmak üzere kendisini hissettirmektedir.

Türk kültürünün en erken dönemlerinden beri olduğu bilinen, töre kavramıyla doğrudan ilişki içerisinde olan ve sosyo-kültürel ilişkilerde belirleyici bir rol oynayan töre, (Çobanoğlu, 2004: 43) çadır içerisindeki hiyerarşik yapının en üst katmanını oluşturmaktadır. En üst katmanda bulunan bu kişiler bilgelik, erdemlilik, yaşlılık ve misafirlik gibi sosyo-kültürel değerleri en üst düzeyde temsil etmektedirler. Evin şeref köşesi hüviyetinde olup töreye göre, töreyi tutup koruyan ve uygulama mevkiindeki yaşlı ve bilge "aksakalların" ve misafirlerin oturabileceği yer olan töre (Çobanoğlu, 2004: 34) Kökşetav'da yaşayan Kazak Türklerinin de çadır içi yerleşimlerinde önemli bir yere sahiptir. Bilge kişi vasıflarına sahip olan yaşlıların oturduğu töre, saygın misafirlere de tahsis edilmektedir. Törde oturan kişinin sağ tarafına yaşları dikkate alınarak (büyükten küçüğe) erkekler oturur. Törde oturan kişinin soluna ise hanımı ve "aksakal" olarak nitelenen yaşlıların hanımları oturur. Misafir olmadığı zaman töre, ailenin reisi olan baba geçer. Baba törede iken sağ tarafına hanımı, hanımının yanına da kız çocukları oturur. Erkek çocuklar babanın sol tarafına yerleşir. Baba öldüğünde ise töre genellikle ailenin en küçük erkek çocuğu geçer. Töre, özellikle aileye yeni katılan gelinlerin geçemediği, onların çadır içerisindeki oturma düzenini şekillendiren bir sınır çizici olarak da karşımıza çıkar. Heybeler ve bohçaların içinde yer aldığı yük ile sandıklar törede yer almaktadır.

Türk dünyasında töre ile ilgili davranış kalıpları ve bunların taşıdığı anlamlar etrafında zengin bir atasözü hazinesi oluşmuştur (Çobanoğlu, 2004: 34). Bu zenginliğin izlerine çalışma sahası olarak belirlenen Kökşetav'da da rastlamak mümkündür. "İyi çocuk, babasının başını töre sürükler; kötü çocuk, babasının başını töredeki başını kapıya sürükler." şeklindeki atasözü hayırlı evlat yetiştirmenin önemini ortaya koymaktadır. Hayırlı evlat yetiştiren kişi toplum içerisinde itibar kazanarak töre yükselirken, kötü evladı olan kişi kapı kenarına geçmek zorunda kalıp itibarını yitirme tehlikesiyle karşılaşabilir. Hakkı olmayan kişinin töre geçmesine ilişkin olarak söylenen "Ayağı kötü töre; ağız bozuk memleketi kirletir" şeklindeki atasözü, liyakat sahibi olmanın ve terbiyenin, toplum hayatındaki önemli ilkelere işaret etmektedir.

Çadırın ortasında ateş yakılan yere ise korluk (ocak) denilmektedir. Çadırın daha iyi ısıtılması ve dumanın tündük aracılığıyla çıkarılması amacıyla ocak, çadırın tam ortasında yer almalıdır.

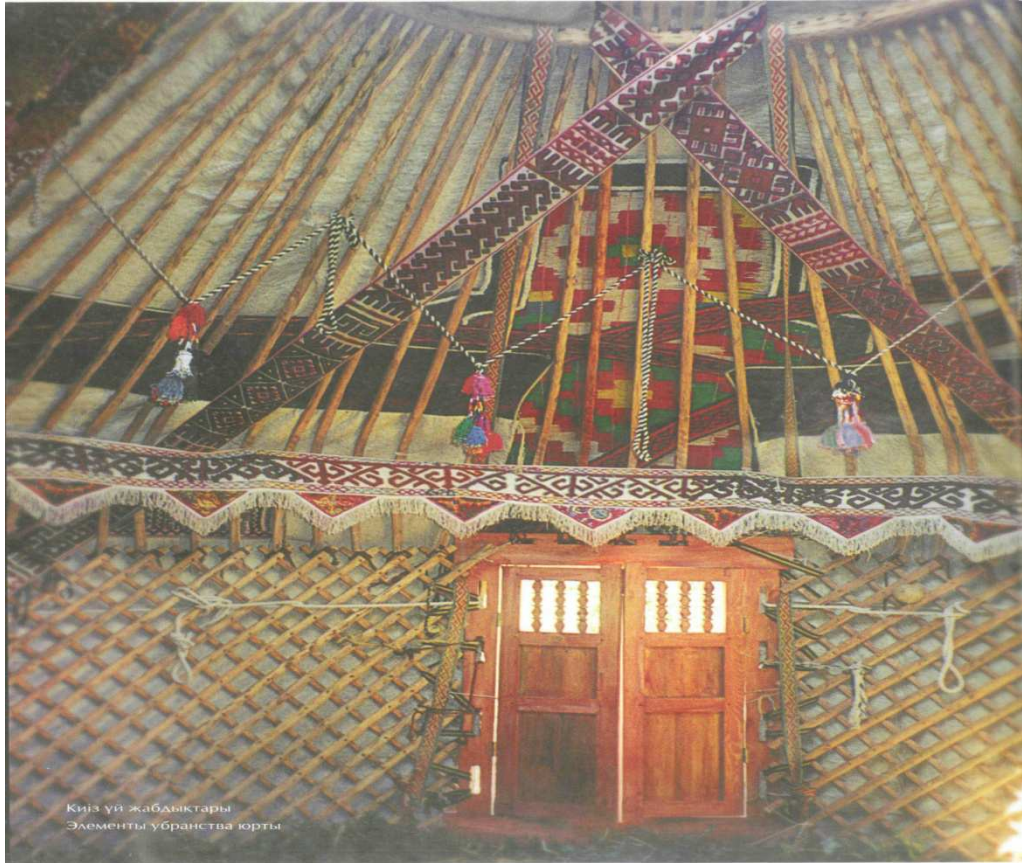
Çadır içerisinde merkezî konumda bulunmasına dikkat edilen ocak, Türkçede "oçok"tan türeme olup aslen üçayaklı ve altında ateş yakılabilen kazan anlamına gelmekte, aş pişirme yeri olmakla birlikte (Esin, 2001: 103, 104) aynı zamanda soyun, ailenin koruyucusu ve teminatı olarak algılanmaktadır. Fuzuli Bayat da benzer bir yaklaşımla ocakta ateşin tütmesini ailenin birliği ve evrenin düzeniyle eşdeğer tutmaktadır. Bu nedenle, bugün de Türkler arasında "ocağı yanmak" ifadesi ailenin varlığına, işlerin yolunda gitmesine, aile üyelerinin refah ve mutluluğuna; "ocağı sönmek" ve "ocağı batmak" deyimini de ailenin mahvolmasına veya büyük bir felakete işaret etmektedir. Hatta şamanın, ölen kişinin ruhunu öte dünyaya yolcu etmesi ritüelinden sonra, evlerine dağılan akrabalar gitmeden önce ocaktaki ateşi söndürürler, böylece ölen kişinin; ailesi, ocağı ve soyu ile bağlantısını koparacağına inanılmaktadır. Günümüzde deyim olarak yaşayan "ocağı sönmek" veya kargış şeklindeki "ocağın sönsün" ifadeleri eski Şamanlık uygulamalarının kalıntılarından (Bayat, 2007: 122). Ailenin ve soyun devamlılık arz edebilmesi, kutsal bir ateş olarak algılanan ocağın sönmemesiyle ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda Kökşetav'da kiyiz üy içerisinde yanmakta olan ocağın ateşinin canlı tutulmaya çalışılmasının, ailenin ve soyun geleceğinin garanti altına alınmasına yönelik bir uygulama olduğunu ifade etmek mümkündür.

Türk inanış sisteminde ocağın yani soyun devamı erkek çocuk tarafından sürdürüldüğü için özellikle evin küçük erkek çocuğu "ocak" olarak kabul edilir. Kendisine ocağın prensi anlamına gelen "Od-Tegin" de denilen küçük erkek çocuk, baba ocağını tütürme vazifesini üstlenir (Düzgün, 2015: 154). Bu vazifenin küçük erkek çocuğa verilmesine Kökşetav'da da rastlamak mümkündür. Babanın ölümünden

sonra en küçük erkek çocuğun töre geçirilmesi, ailenin ve soyun devamına ilişkin sorumluluğun küçük erkek çocuğa yüklendiğine dair bir kanıttır.

Kiyiz üy içerisindeki hiyerarşik düzenin en önemli simgesi olan tör ile aile ve soyun koruyucusu, aynı zamanda geleceğinin teminatı olarak tasavvur edilen ocaktan sonra kiyiz üyün iç düzeninde on çak (sağ taraf) ve sol çak (sol taraf) tan bahsetmek mümkündür. Çadırın hemen sağ tarafında bir keregeyi kaplayacak şekilde mutfak bulunmaktadır. Mutfakta çeşitli erzaklar ile kap-kacaklar yer alır. Mutfağın yanında aile reisi olan baba ile hanımının yatakları bulunmakta ve bu yatak, "şımıldık" adı verilen bir perde aracılığıyla eve gelen misafirlerden gizlenmektedir. Yatağın örtülmesi, ailenin mahremiyet duygusunun dışavurumudur. Sol tarafta ise yeni evlenmiş çiftlerin, evlenmemiş erkek çocukların yatakları ve bebek beşiği bulunmaktadır. Bu kısımda eyer ve elbiseler yer alır. Ayrıca elbiselerin yer aldığı bu kısım, "adalbakan" adlı ağaçtan yapılan çok budaklı askıları da barındırır.

Çadırın iskeletinin yapımında ve iç düzeninin kurgulanmasında görülen estetik anlayış, çadır içerisinde kullanılan halı ve keçelere de yansımıştır. Kadınlar tarafından çeşitli nakışlarla işlenen, beyaz keçeden yapılan "sırmak" adlı halılar ile çadırın keregelerini örten, ağırlıklı olarak ise yatağın arka tarafına serilen ve çeşitli nakışlarla işlenen "tüskiz" adlı halılar bu estetik anlayışın sadece küçük birer örneğidir. Bu çadırlardaki halılar, Türk kültür hayatının önde gelen motiflerinden biri olan koçboynuzu motifi ile sıklıkla süslenmiştir. Doğumu ve çoğalmayı simgeleyen koçboynuzu motifi (Sevim-Canay, 2013: 64) ne önem verilmesi; kanaatimizce kiyiz üyün bereketli olmasına ve soyun sürdürülmesine ilişkin arzuyu ortaya koymaktadır.

(Kiyiz üyün içi)

V. Kiyiz Üy Etrafında Şekillenen İnanışlar ve Uygulamalar

Geçmiş milattan önceye kadar uzanan kiyiz üyeler, Kazak Türklerinin kutsal yapıları ve geçmişten günümüze taşıdıkları övünç kaynağı olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Kiyiz üyeler; Kazak Türklerinin, gökyüzüne ilişkin tasarımlarını, estetik kaygılarını ve hayat tecrübelerini ortaya koymasından büyük bir önem taşımaktadır (Kenceahmetuli, 2006: 14). Bununla birlikte kiyiz üyeler, eski Türk inanç sisteminin İslamiyet potası içerisinde erimesiyle birlikte birçok inanış ve uygulamanın mekânı da olmuştur. Kiyiz üyeler etrafında şekillenen inanış ve uygulamalar Kökşetav yöresinde de büyük bir zenginlik arz etmektedir.

Isınma, ısıtma, aydınlatma, yakma, pişirme, avlama, ayrıştırma, birleştirme, haberleşme gibi temel işlevlerinin yanı sıra insanların barınma, korunma, alet yapma, ölü gömme, sosyo-ekonomik yapılaşma nitelikleri kazanmasında temel etmenlerden olan ateşe (Uhri, 2003: 21) toplum hayatındaki yeri ve önemi doğrultusunda kutsallık atfedilmiş, bu kutsallığın izlerine çeşitli inanışlarda ve uygulamalarda rastlanılmıştır.

Ateşle ilgili en önemli tasavvurlardan birisi onun arındırıcı bir güce sahip olmasıdır. Nitekim Türko Tatar halkları eski zamanlarda ateşin sihirli bir temizleyici güç olduğuna inanmışlardır. Bundan başka hastalığın iyileştirilmesinde ateş yine etkili bir güç olarak ortaya çıkar (Kırcı, 1998: 400). Ateş vasıtasıyla kötü ruhlerden temizlenip arındırma Türkler arasında kültürel bir süreklilik içerisinde devam etmektedir. Ateşin koruyuculuğuna başvurularak özellikle çocukların "alazlanması" yoluna gidilmiştir (Durmuş, 2016: 291). Başkurtlarda alaslama bir kırmızı renkli paçavrayı ateşleyip hastanın başı etrafında alas alas diye bağırıp çevirmekten ibarettir. Altay ve Yenisey Türklerinde ise alazlama için tütsü içerisinde ardıc ya da başka bir kutsal ağaç yakılmaktadır (İnan, 1998: 264). Kökşetav'da ise kiyiz üydeki yeni doğmuş bebeğin alazlanması, yakılan kibritin yine bebeğin etrafında dolaştırılmasıyla gerçekleşir. Böylece bebeğe musallat olması muhtemel kötü ruhlar uzaklaştırılmakta, hasta olan bebeğin ise bir an önce iyileşmesine çalışılmaktadır.

İnsan hayatında önemli bir yeri olan ateşin ve ocağın maddî boyutunun yanı sıra animistik bir anlayışla bir ruha sahip olduğuna inanılmaktadır. Genel olarak Türk kültüründe ateş ve ocak iyesi, ateşin ve ocağın sahibi, hakimi, ruhu olmasına rağmen kişileştirilerek tasvir edilir. Kişileştirme neticesinde ateş ve ocak iyesine insanî vasıflar yüklenmekte ve onlara, insana davranır gibi davranılmasına özen gösterilir (Kumartaşloğlu, 2016: 90). Ateşe tükürmemek, üstünden atlamamak, ateşi ayakla itmemek, ateşe su dökmek, ateşe tüy atmamak ve ateşin yanında kurt sözcüğünü söylememek ateşin canlı olarak tasavvur edildiğine dair delil oluşturmaktadır (Bayat, 2007: 137) Ateşe yönelik bu yasakların çiğnenmesi ailenin ve soyun koruyucusu olarak tasavvur edilen ocak iyesinin öfkelenmesine ve cezalandırıcı bir demonik varlığa dönüşmesine yol açabilir. Kökşetav'da kiyiz üyün ortasındaki ocağın küllerine basan kişinin ayağının sakat kalması, ocak iyesinin cezalandırma fonksiyonunu ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

Ateşin, soyun koruyucusu olduğuna ve sürekliliğini sağladığına yönelik algı duman vasıtasıyla ifade edilebilmektedir. Kökşetav'da kiyiz üyde yaşayan insanlar mümkün olduğunca dumanın düz bir şekilde tündikten çıkmasına özen gösterirler. Dumanın düz çıkması aile birliğinin teminatına ve bereketin sağlanmasına yönelik bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. "Dumanın doğru çıksın" şeklindeki ifade yaygın bir alkış türüdür.

Gerek aile gerek toplum açısından önem ve mutluluk arz eden doğum, insan hayatındaki geçiş dönemlerinin ilki olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer geçiş dönemlerinde olduğu gibi, bu dönemde de bireylerin tehlikeler karşısında güçsüz ve savunmasız olduğuna inanılmaktadır. Bu dönemde anne ve bebeğin, metafizik boyuttaki demonolojik varlıkların da hedefi olabileceği yine Türk toplumundaki yaygın kanaatlerden biridir. Demonolojik varlıkların anne ve bebeği için oluşturduğu tehlikenin bertaraf edilebilmesi birtakım önlemler alınmasına neden olmuştur. Kökşetav'da diğer barınma alanlarında sıkça görüldüğü üzere çocuğun beşiğine bıçak bırakılmakta böylece demirin koruyucu fonksiyonu sayesinde albastıdan kaçınmak mümkün olmaktadır. Bebeğin koluna veya boynuna muska takmak, albastıdan kaçınmanın başka bir yolu olarak öne çıkar.

Gelişimini henüz tamamlayamadan dünyaya gelen bebeğin, kırk gün boyunca kerege bağına asılarak bekletilmesi, bebeğin yaşam süresini uzatabilmek için yapılan uygulamalardandır. Manevi açıdan erginlenmeyi ve yenilenmeyi ifade eden kırk sayısı yaşama tutunması amaçlanan bebeğin aşması gereken simgesel bir eşik konumundadır. Ancak bu eşığı aşan bebekler hayata tutunmayı başarabileceklerdir.

Çeşitli Türk topluluklarında göğün direği ya da çivisi olarak nitelenen Demirkazık Yıldızı'nın göğün kubbesini taşıdığına inanılmıştır (Çoruhlu, 2010: 99). Silindir gövdesi ve kubbeli yapısıyla Türklerdeki kâinat algısını yansıtan kiyiz üyelerde ise Demirkazık Yıldızı'nın bu fonksiyonunu şarırağı kaldıran "bakan" üstlenmektedir. Demirkazık Yıldızı'nın gök kubbeyi taşıması ve diğer yıldızlarla olan bağı nasıl evrenin sürekliliğini temin ediyorsa, bakan da gök kubbeyi andıran ve aileyi simgeleyen şarırağı yükselterek mikrokozmik yapıda soyun sürekliliğini temin etmektedir. Bu bağlamda, simgesel olarak soyun sürekliliğini temin eden bakanın etrafında tabuların oluşmasını beklemek kanaatimizce zor olmayacaktır. Nitekim bakan üzerinden geçen erkeğin kısır kalması, kadının ise şiddetli doğum sancısı çekmesi ve neticesinde sağlıklı doğum ihtimalinin azalması bakanın soyun sürekliliğini sağlamadaki rolüne örnek teşkil etmektedir.

"İnsanlara, eve, mala-mülke hatta cansız nesnelere kötülük verdiğiğine inanılan uğursuzluk, göz" (TDK Büyük Türkçe Sözlük) olarak tanımlanan nazarın, daha çok bedensel noksanları bulunan, hasetlik duyan, hayranlık besleyen ve kötü ruhlarla ilişkili olduğu düşünülen kişiler tarafından değiştirildiğine inanılmıştır. Canlı varlıklara sakatlık ve ölüm getiren, nesnelere kırılmasına yol açabilen nazardan korunmak ve degen nazarın etkisini azaltmak için çeşitli önlemlere başvurulmaktadır. Kökşetav sakinleri kiyiz üyün uvıklarına; dikenlerle kaplı olduğu için tehlikeli bakışlara engel teşkil eden kirpi derisini, bakışları kendisinde topladıktan sonra delikten geçirme suretiyle soğuran delikli taşı ve kanadında dua yazılı olduğuna inanılan puhu kuşunun tüyünü asarak nazardan kaçınmaya çalışırlar. Puhu kuşunun kanadı kiyiz üyün çeşitli noktalarına asılarak bereket, yeni evli çiftlerin yatağına asılarak soyun sürekliliği temin edilmeye çalışılmaktadır.

Yabani ile kültürel, ölü ve canlı dünyaları kısacası kaos ile kozmosu birbirinden ayıran sembolik sınır olarak kabul edilen eşik, Türk inanç sisteminde evin koruyucu ruhunun yaşam alanı olarak tasavvur edilir. Fakat bu yaşam alanının işgali, Tuva ve Altay inançlarında görüldüğü üzere eşik iyesinin kızdırılmasını, saygısızlık yapan misafirleri ve bu saygısızlığa göz yuman ev sahiplerinin cezalandırılmasını beraberinde getirmektedir (Lvova vd. , 2013: 78) . Eşik iyesinin kızdırılması aileyi hatta toplumu birtakım felaketlerle karşı karşıya getirebilir. Nitekim II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi Kökşetav'da, kiyiz üyün eşiğine basılması ile ilişkilendirilmektedir. Yine Kökşetav'da yeni evlenen ve otağa girmek üzere olan çift eşiğe geldiğinde kiyiz üye selam vermesi gerekir. Kiyiz üye selam verilmesi ile aslında eşik iyesinden, evin bereketini arttırması, gelebilecek tehlikeleri önlemesi ve aile birliğinin sürekliliğini sağlaması umulur.

Ölen kişi ak üy içerisine bırakıldıktan sonra ak üyün tündük kısmının defin işlemi gerçekleşene kadar açık bırakılması gerektiğine inanılmaktadır. Ölen kişi kiyiz üy içerisinde bulunmakta iken tündük kısmının açık bırakılması Orhun Yazıtları'nda da görülen ruhun kuş olarak uçuşması tasavvurunu akıllara getirmektedir. Tüdüğün açılması ile kanaatimizce eski Türk inanç sisteminde de görüldüğü üzere ölen kişinin ruhunun kuş gibi havalandırılarak iyiliğin mekânı olarak tasarlanan gökyüzüne ulaşması umulmaktadır.

Sonuç

Coğrafi, iklimsel ve ekonomik koşullardan ötürü Kökşetav halkının bir kısmı, konargöçer yaşam tarzını benimsemiş ve bu yaşam tarzına uygun olarak kolay kurulan ve kolay sökülüp taşınan "kiyiz üy"leri mesken edinmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde sürekli olarak birikerek, eklenerek, yenilenerek ve üretilerek günümüze dek ulaşan kiyiz üyler, Kökşetav halkının salt barınma ve korunma ihtiyacına cevap vermekten çok daha ötesini ifade etmiştir. Kökşetav halkının kolektif belleğinin birer izdüşümü olan kiyiz üyler; kendi dış yüzeyinde ve iç mekânında kullanılan malzemenin yorumlanması ile estetik bir değer kazanmıştır. Yapımında kullanılan parçaları, çeşitleri, kurulumu ve toplanması, içyapı özellikleri ve etrafında oluşan inanış ve uygulamalar, kiyiz üylerin ne denli zengin bir kültürel mirasa ev sahipliği yaptığını gözler önüne sermiştir. Ayrıca Kökşetav'da yaşanmakta olan yerleşik hayata geçiş süreci, bu zengin kültürel mirasın nasıl ve ne kadar direnebileceği sorusunu da akıllara getirmektedir. Bir an önce kültürel koruma ve aktarım planlamaları yapılarak bu kültürel zenginliğin yaşatılmasına ve süreklilik kazanmasına çaba gösterilmelidir.

KAYNAKÇA

- AKÇAY, Kubilay (1993). *Türk Çadırlarının Evrim Süreci ve Mimari ile Etkileşimleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ALTAY, Halife (1981). *Anayurttan Anadolu'ya*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BAYAT, Fuzuli (2007). *Türk Mitolojik Sistemi 2*, İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- BOZKURT, Nebi (1993). "Çadır", *İslam Ansiklopedisi*, C. 8, s. 158-162.
- ÇANDARLIŞAHİN, Aşlı (2016). "Türk Çadırı Üzerine", *Tarihin Peşinde Uluslar arası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 16, s. 25-39.
- ÇOBANOĞLU, Özkuş (2004). "Türk Halk Kültüründe "Tör/Başköşe" Kavramı ve Anlam Yaratmadaki Simgesel Sürekliliği", *Türkbiliş*, S. 7, s. 33-44
- ÇORUHLU, Yaşar (2010). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- DURMUŞ, İlhami (2016). *Türk Kültürüne Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ESİN, Emel (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- GÜLENSOY, Tuncer (2011). *Barbar Türkler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- <http://forumtutkunuz.net/kultur-sanat-tarih/71884-kazak-cadiri.html> "Kazak Çadırı." Erişim Tarihi: [12 Nisan 2017].
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58ec1413b460b3.33532345 "Nazar." *Büyük Türkçe Sözlük*. Erişim Tarihi: [11 Nisan 2017].
- İNAN, Abdülkadir (1998). "Al Ruhü Hakkında", *Makaleler ve İncelemeler I. Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İSMAİL, Zeyneş (2002). *Kazak Türkleri*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- KENCEAHMETULLI, Seyit (2006). *Kazak Halkının Turması men Medeniyeti*, Almatı: Almatı Kitap Baskası.
- KARA DÜZGÜN, Ülkü (2015). "Türk Mitolojisinde Ateş Kültü", *Türk Mitolojisine Giriş*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- KEMELEŞULI, Bikumar (2006). *Kazaktın Bayırğı Baspanaları*, Almatı: Öner Baskası.
- KUMARTAŞLIOĞLU, Satı (2016). *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü*, Konya: Kömen Yayınları.
- LVOVA, E.L vd. (2013). *Güney Sibiryâ Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri Kâinat ve Zaman. Nesnelere Dünyası*, (Çev. Metin Ergun), Konya: Kömen Yayınları.
- ÖGEL, Bahaeddin (2000). *Türk Kültür Tarihine Giriş VII*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- SEVİM, Kadir-CANAY, Ayla (2013). "Anadolu'da Üretilen Kilim Motiflerinden Bukaçı Motifi ve Bu Motiften Çıkan Seramik Çalışmalar", *İdil*, C.2, S.6, s. 60-70.
- TACİSER, Onuk (2005). *Osmanlı Çadır Sanatı (XVII-XIX. Yüzyıl)*, Ankara: AKM Yayınları.
- TİETZE, Andreas (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati Cilt 1(A-E)*, İstanbul: Simurg Yayınevi.
- TÜLBASİYEVA, Lezzet (2004). *Kazakların Yaşamı Estetiği*, Ankara: TTK Yayınları.
- UHRİ, Ahmet (2003). *Ateşin Kültür Tarihi*, Ankara: Dost Kitabevi.
- UYGUR, Ceyhun Vedat (1999). "Kazakların Çadır Evi", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Dr. Himmet Biray Özel Sayısı*, s. 609-612.